

השיעור השבועי

גליון מספר 479

השיעור נמסר בכל מוצאי שבת בביה"כ היזדים ומשודר דרך הליווי והרדיו ובקוויס רבים מיסודו של מרן רבינו עובדיה יוסף זיע"א

הרב המקריא: הרח"ג זמיר כהן שליט"א
ראש ישיבת אבני נזר ועוד

כתב וערך השיעור:

הרב דכיר פריץ שליט"א

ר"ת	יציאה	כניסה	ירושלים
18:03	17:29	16:38	תל אביב
17:59	17:27	16:35	חיפה
17:59	17:27	16:35	באר שבע

ויחי | י"א טבת תשפ"ה

סב"ל במקום מנהג

להפצת עלונים באזור מגוריך
התקשר: 053-4774733

במקום מנהג לא אמרינן סב"ל. נר חנוכה בשעה מאוחרת. לא כל מנהג הונהג ברצון חכמים. נשים אינן מברכות על מצוות שהזמן גרמא. "שהחיינו" על קיום מצוה בפעם הראשונה. אם קטן עולה לתורה בשני וחמישי. כלי שיר באמירת הלל. ברכת "שהחיינו" על תפלין או טלית חדשים. "שהחיינו" על דירה או רכב. זמן ברכת "אשר יצר". תכלת בציצית. חיוב סומא בציצית. טעה ב"המלך הקדוש" או "המלך המשפט". החשיבות להניח תפלין דר"ת. ברכות השחר למי שלא נתחייב בהן. ברכות התורה למי שלא ישן. ברכה על ידק חי בסוף הסעודה

תקציר השיעורים הקודמים

א. ¹ הזכרנו בשיעורים הקודמים, שמברכים על נר חנוכה אפילו בשעה מאוחרת, וכך נהג מרן זצ"ל שבחנוכה היה הולך לתת שיעורים, וחוזר לבית ומדליק עם ברכות אפילו בשעה מאוחרת, ולכאורה מה עם ספק ברכות להקל? הלא לרמב"ם (פ"ד מהל' תנוכה ה"ה) לא מברכים אחר חצי שעה, ולמה לא נחוש לברכה לבטלה? הרי אומרים ספק ברכות להקל אפילו נגד מרן, לחומר איסור ברכה לבטלה, כך חידש מרן החיד"א בשו"ת חיים שאל (ח"ב סי' טו) בשם רבותיו, אמנם זה לא מוסכם אבל כך נוקטים, וכאן אף שמרן (סימן תרעב סעיף ב) פסק שניתן לברך, אמאי לא נחוש לרמב"ם? ותירצנו כמה תירוצים, אחד מהם שבמקום מנהג לא אמרינן סב"ל, והבאנו מה שכתבו החמוד משה (סק"ג), הברכת יוסף ידיד (ח"ג עמ' טו) ועוד, שכך המנהג הפשוט, שמדליקים נר חנוכה אפילו אחר חצי שעה, ולכן אין בזה סב"ל.

במקום מנהג לא אמרינן סב"ל

ב. הכלל שבמקום מנהג לא חיישין לסב"ל, מקורו בשו"ת תרומת הדשן (סי' נה) למהרא"י - היה בסוף הראשונים, ומחשיבים אותו מאוד, לא חולקים עליו, הב"י חלק עליו לפעמים כי היה סמוך אליו, אבל היחס אליו כמו אל ראשון - שכתב: בפלוגתא דרבוותא בברכות לא מברכים מספק כלל, אלא אם כן ידענא דנהוג עלמא לברך. ע"כ. אמנם כל זה כשידוע שהמנהג התייסד והוסכם על ידי גדולי התורה הבקאים בהלכה ופוסקים הלכה למעשה, הם יודעים איזה מנהג לקרב ואיזה מנהג להרחיק, וכשיש מנהג כזה לברך, לא אומרים סב"ל, אבל לא על כל דבר נגיד מנהג מנהג...

לא כל מנהג נכון

ג. יש ספר שהביא הרבה את הילקוט יוסף וכתב בכבוד, אבל אין כאן ענין של כבוד, אלא ענין של אמת, ושב כתב על כל דבר: בילקוט יוסף כתב כך, אבל מנהג מרוקו כך... מה זאת אומרת, וכי לא קיבלו הוראות מרן השלחן ערוך? הלא בספר צדקה ומשפט ביעקב (ח"ב סי' ס"ה), ובספר תורות אמת (דף קלט) לרבי רפאל בירדוגו, ובספר בקש שלמה (סימן כח) - לרבי שלמה אבן דנאן, ובספר ויאמר יצחק (ח"א חיד"א סי' פז, ח"ב ליקוטי דינים דף רי ע"ב) לרבי יצחק בן ואליד, ועוד

¹ מדברי הרב זמיר כהן שליט"א: ברשות הוד כבוד מרן הראשון לציון שליט"א, יאריך ימים על ממלכתו עד ביאת גואל צדק. נסיים את הדברים כי העיקר אלו השאיפות, ובהן נצליח להגיע להשגות גדולות. זה גם מה שראינו במרן הראשון לציון שליט"א, שכל העולם מתפעל ומתפעל מחיבור הילקוט יוסף על כל התורה כולה, בבחינת 'כל רו לא אניס ליה', גם מה שמופיע בספרים של מרן זצ"ל וגם מוסיף והולך, וזכה לזה מתוך התבטלות לרצון ה', ולהפיץ הלכה. ויהי רצון שנוכה לקחת לעצמנו אפילו מעט מן המעט מכל זה, ונוכה לגאולה שלימה במהרה.

מגדולי רבני מרוקו, כולם כתבו שאפילו במרוקו קיבלו הוראות מרן, אותו מחבר כותב שעל המרוקאים לברך על ההלל בראש חודש "לקרוא את ההלל", אבל מרן כתב בשלחן ערוך (סימן תכב ס"ב) שמנהג ארץ ישראל שלא מברכים, דהיינו שגם אם במרוקו נהגו אחרת, בארץ ינהגו כמנהג המקום. לכן "ייעשו כולם אגודה אחת", מרן זצ"ל העמיד את תורת מרן הבית יוסף וכי היה ממשפחתו?! אלא הרב ראה את כל גדולי עולם שבכל הדורות שכתבו קיבלנו הוראות מרן, לכן צריך להמשיך את הדרך הזו, ולא כל מנהג נקרא מנהג שיש ללכת אחריו. היה מנהג אצל כמה אנשים שמברכים "ברוך אתה ה', אלוקינו מלך העולם, המוציא לחם מן הארץ", ולפני הטעימה מהלחם אומרים 'ה' מלך, ה' מלך, ה' מלך לעולם ועד", וטוענים שכך המנהג... לא נכון לנהוג כך, ורק מנהגים שהסכימו להם גדולי הדורות, אדרבה ואדרבה.

ברכה על מ"ע שהז"ג לנשים

ד. תראה בנחפה בכסף (דף קפא ע"ג) לרבי יונה נבון, רבו של הרב חיד"א, לפני כ- 270 שנה, שכתב שהיו נוהגים אצלם שנשים ספרדיות מברכות על לולב "אשר קידשנו במצוותיו וציוונו על נטילת לולב", כדעת רבינו תם (ר"ה לג. קידושין לא. ד"ה דלא), ואף שפטורה מברכת "וציוונו" על הציווי שיש בעולם על עם ישראל. אבל הרמב"ם (פ"ג מהל' ציצית ה"ט, ופ"ו מהל' סוכה ה"ג) לא סובר כך, ולשיטתו כיון שלא ציוו אותה לא יכולה לברך "וציוונו", ומרן (סי' יז ס"ב, וסי' תקפ"ט ס"ו) פסק כמו הרמב"ם שזו ברכה לבטלה. וכתב רבי יונה נבון שאף שנהגו כן מנהג טעות הוא בידם, ויש לבטל המנהג (הביאו החיד"א בברכ"י סי' תרנ"ד סק"ב). רואים שלא על כל דבר אומרים מנהג מנהג... פעם מרן הצביע לי על הספריה שלו, למעלה מעשרים אלף ספרים, ואמר: בשביל מה צריך את כל זה, על כל דבר נגיד מנהג וזהו. אלא כל צריך לבחון על פי ההלכה.

שהחיינו על מצוה בפעם הראשונה

ה. ביביע אומר חלק ח' (חאו"ח סי' כג אות לד) הביא מה שכתב בספר שמה נפש גאגין (מערכת שהחיינו דף ע"ט ע"א), לקיים המנהג שכלה הטובלת תברך שהחיינו בטבילתה הראשונה. אולם החיד"א בספר ברכי יוסף (ש"י"ב י"ד סי' ה) כתב, שבמקום שהכלות נוהגות לברך שהחיינו בעת טבילתן הראשונה, יש למחות

דברי מרן שליט"א: חזק וברוך לרב הגדול כבוד ראש ישיבת "אבני נזר" הגאון רבי זמיר כהן שליט"א, מלבד מה שפעל שנים רבות בהידיברות, יש לו ישיבה חשובה בביתו, למעלה ממאתים בחורים, והרב מקפיד למסור שם שיעורים כלליים, מכהן כראש ישיבה בפועל, והוא עצמו מפיץ תורה. אשרי העיר שתזכה בו שיכהן כרב העיר, שיעלה מעלה מעלה, גידיל תורה ויאדיר.

הבנת דברי החיד"א

ח. מדברי החיד"א לעיל (אות ה) מוכח שאין להחזיק במנהג אלא אם כן נתייחד על פי גדולי הדור והונהג על פי ההלכה, אבל לא מברכים "שהחיינו" על מצוה שמקיימים בפעם ראשונה, כמו תפלין לנער בר מצוה, ורק על מצוה הבאה מזמן לזמן מברכים, כמו סוכה ולולב, חנוכה, קידוש של שבועות, אבל תפלין היא מצוה ששייכת כל הזמן, וגם כאשר מקיים אותה פעם ראשונה בחיים לא מברך "שהחיינו", כמו שאחרי הבר מצוה לא יברך על מצוות צדקה שמקיים בפעם הראשונה, לא יגיד לעני שעובר לידו: רגע, חכה, "שהחיינו"... החיד"א קרא לבטל מנהג זה, ורואים שלא כל מנהג ירד מהשמים, אבל יש מנהגים טובים, ומי שצריך לקבוע בזה הוא לא כל מחבר ספר מנהגים, אלא גדולי הדור שבקיימים בהלכה.

מחלוקת ראשונים

ט. אמנם בתוספתא (ברכות פ"ו הלכה טו) מובאר, שעל טלית חדשה או תפלין חדשים צריך לברך שהחיינו. אך התוספות במנחות (דף מב:) כתבו בשם רב שרירא גאון, שאין הלכה כדברי התוספתא בזה, כי מדברי התלמוד שלנו משמע שאין לברך שהחיינו אלא על מצוה הבאה מזמן לזמן, כגון שופר ולולב וכו', מה שאין כן בתפלין חדשים. אמנם אין כן דעת הרמב"ם (פ"א מהל' ברכות ה"ט), שכתב שיש לברך שהחיינו על טלית חדשה או על תפלין חדשות. וכן כתב עוד תשובה (ס' קמא), שכל מצוות עשה בין של תורה בין של דבריהם שמחייבת מזמן לזמן, כגון סוכה ושופר חנוכה ומגילה, יברך שהחיינו, וכן כל מצוה שהיא קנין האדם ורכישת דבר, כציצית תפלין מזוזה ומעקה, לא תהי זאת פחותה מקונה כלים חדשים או בונה בית חדש⁴, שמברך שהחיינו.

המנהג כפסק מרן

י. אולם הטור (או"ח סימן כב) הביא דין התוספתא לגבי טלית חדשה שמברך עליה שהחיינו, והשמיט דין זה לגבי תפלין חדשות. וכתב הבית יוסף בשם מהר"י אבוהב, שטעמו משום שסובר בתוספות ולא כהרמב"ם, ולכן רק לגבי טלית חדשה כתב לברך, ולא משום המצוה⁵, אלא משום שהוא בגד שמתעטף בו להנאתו, כמו הקונה כלים חדשים שמברך שהחיינו. ושכן כתב בעל העיטור (שער שלישי ח"ב). גם התוס' בסוכה (מו. ד"ה העושה) כתבו שאין לברך שהחיינו על תפלין, וכן הוא בתוס' הרא"ש ובר"ן שם. בשו"ת מהר"ח אור זרוע (ס' קפה) בנו של האור זרוע - כתב שגם בציצית אין לברך שהחיינו, שציצית היא לא מצוה חיובית, אלא קיומית⁶. אך מרן בשלחן ערוך (ס' כב) פסק, שעל טלית חדשה מברך שהחיינו, משום דלא גרע מקונה כלים חדשים. ומעשים בכל יום שחתן מברך "שהחיינו" על טלית⁷. אבל על תפלין חדשים לא מברכים שהחיינו, וכן

⁴ כלומר שגם כאשר קונה ציצית בשלש מאות או ארבע מאות שקל, וכן תפלין בכמה מאות דולרים, הוא שמח, ולרמב"ם מברך שהחיינו. היה אברך אחד אצלנו בשכונה, שהעברים גנבו לו את הרכב, עם התפלין שלו, ובבוקר בא להתפלל בלי התפלין, ולבסוף המשטרה מצאה את התפלין בתוך פח אשפה אצל ערבים, והחזירו לו אותם, וגם את הרכב, ולקח את התפלין לבדיקה, אולי נרטבו בגשם וכדומה, וב"ה הכל הלך בסדר.

⁵ כשאשה מתחנת מתחילה להדליק נרות, אבל כשהיא רווקה היא לא מדליקה, ואמא שלה מדליקה ופוטרת את כל בני הבית, רק ברגע שמתחנת ויש לה דירה בפני עצמה, או ייחדו לה חדר בבית אביה או חמיה, מברכת על הדלקת הנרות ומדליקה, אבל לא מברכת "שהחיינו" בפעם הראשונה, למרות שחיתכה כל השנים להדליק בעצמה, כי לא מברכים על מצוה שעושים בפעם הראשונה.

⁶ מצוות לולב ומצוות סוכה זו מצוה חיובית, כלומר שגם אם אין לו חייב להשיג ולקיים את המצוה, אבל ציצית היא מצוה קיומית, שאם אין לו בגד של ד' כנפות, לא חייב בציצית.

⁷ מרן זצ"ל היה רוצה להפיג קצת את המתח ולהרגיע את החתן שהוא מרוגש ומתנענע... והיה אומר לו: תברך "שהחיינו" על הטלית, ותכוין על החליפה, על הבורגנה, על הפרפר בעניבה... על הרהיטים, ומעל הכל על הכלה שהיא חדשה בשבילך. והחתן היה מחייך. החזון איש היה מגיע לשמח חתן וכלה, ונכנס לשתי דקות, עושה איזה פרצוף לחתן, החתן היה מחייך, והיה אומר, קיימתי את המצוה, ויוצא... לא כל אחד יכול לעשות את זה, החזון איש היה גדול הדור, ועצם הופעתו היתה משמחת את החתן.

פעם הייתי בחתונה ושכחו להביא את הטלית, אמנם אפשר לסמוך על הכילה, אבל יותר טוב שהיה ממש מעל ראש החתן והכלה, ואם הם גבוהים צריך להגביה את הטלית יותר... שאלתי אם יש למישהו טלית ברכב מהבוקר, והביאו טלית ישנה, ופרסנו אותה, בלי ברכת שהחיינו.

בהן, ולהודיע להן שאינן רשאות לברך שהחיינו, וכמו שהסכימו האחרונים בדין ברכת שהחיינו על כיוסיו הדם בפעם הראשונה. וכן אין לברך "שהחיינו" על הנחת התפלין בפעם הראשונה (וראה עוד להלן אות ח והלאה). ו"ע בילקו" ס' ח, ובחיה דעת ח"ב ס' א, ובחזו"ע שבת א ע"א קעח).

יודוי ביום הנחת הפילין

ו. מרן זצ"ל הנהיג שכאשר בא נער להניח תפלין בפעם הראשונה, היה שואל אותו: זו פעם ראשונה שאתה מניח תפלין? כן. יש כאלה שהשיבו, התאמתני כבר בבית כמה פעמים, אבל בתפלה פעם ראשונה. ומרן הורה לא לומר וידוי. ולא רק ביום הלידה שלו שנעשה בר מצוה. וכן כתב בספר נהר מצרים (דף 1 סע"א), ושכן פשט המנהג בירושלים ובערים רבות בחו"ל ובמצרים. וכן כתב בשו"ת משפטי עוזיאל (תנינא הא"ח סימן יא), והוסיף טעם שרוצים לחבב את מצוות התפלין, ולכן כולם שמחים ובאים עם צלם, ומביאים סוכריות, לחיבוב המצוה, ולכן גם לא אומרים את הוידוי. וכך כתב בשו"ת אבי בעזרי (של הרב יצחק לוי שליט"א) בשם מרן זצ"ל. ובשני וחמישי לא אומרים את הוידוי הארוך, וכך אדם מקצר והולך ללמוד, לא להיות בטלן, מרן זצ"ל היה אוהב שמתפללים ללא עיכובים, ותפלתם מהרה תקבל ברצון⁸, כי רצה לשבת וללמוד.

קטן בעליה לתורה

ז. בספר נהר מצרים (דף 1 ע"ב) כתב עוד, שקטן שמחנכים אותו במצוות תפלין ועושים כן בשני ובחמישי יום שמוציאים בו ספר תורה, צריך לדקדק מאוד שלא להעלותו לספר תורה כל עוד לא מלאו לו שלש עשרה שנה, שקטן אינו עולה למנין שלשה. אבל יש לדון בזה, כי בגמרא (מגילה כג) שנינו ברייתא, הכל עולין למנין שבעה, ואפילו אשה, ואפילו קטן, אבל אמרו חכמים, אשה לא תקרא בתורה, מפני כבוד צבור⁹. והגאון רבי יהודה עייאש (מטה יהודה ס' רפב סק"ו, בית יהודה במנהגים דף קט סע"ד) כתב לדייק מדברי מרן השלחן ערוך, שבסימן קל"ה (סעף יג) הלכות קריאת ספר תורה בשני וחמישי, לא הזכיר שקטן עולה למנין העולים, ורק בסימן רפ"ב (סעף א) בהלכות קריאת ספר תורה בשבת, הביא הדין שקטן עולה למנין שבעה, רואים לכאורה שדוקא למנין שבעה עולה, אבל לא למנין שלשה. אך יש החולקים עליו בהבנת מרן, ויש פוסקים הסוברים שכשם שעולה למנין שבעה שבשבת היא חובת היום, הוא הדין כאשר חובת היום לעלות שלשה עולים, שקטן עולה למנין שלשה. ונחלקו בזה מערכה לקראת מערכה. בשו"ת יחיה דעת ח"ב (ס' טו) יש תשובה שלימה בזה, והרב הסיק שכמה שבועות לפני הבר מצוה לא צריך להקפיד, וכך אנחנו נוהגים, ובפרט היום שהש"ץ הוא זה שקורא, אבל גם אם הנער קורא בעצמו יש להקל, ואם הכין את הקריאה היטב יכול לעלות ולקרוא.

² אין זה כבוד הציבור שאף אחד מהאנשים לא יודע לקרוא, ורק האשה קוראת, והרי כל האנשים חייבים בתלמוד תורה, ואשה פטורה. אבל לא כתוב שאינה קוראת משום שקול באשה ערוה, למרות שקוראת עם מנגינות הטעמים, זרקא, אזלא גריש, רביע... אבל זה קריאה ולא שיר. אבל יש בזה פירושים אחרים. בדורנו צריך להוסיף עוד טעם שאשה לא עולה לתורה, שלא לחקות את מנהג הפרומים. כמו לגבי קריאת ההלל בראש חודש עם כלי שיר, רוצים להביא תופים ומחולות וגיטרה בבית כנסת, ולקרוא הלל בראש חודש ובחגים, וזה לא טוב, ויאמר לזכות חכם אחד ששמע את הדברים ונהג בענוה וביטל את מנהגו, למרות שהיה לו קשה, היו באים ממרחקים במיוחד כדי לקפוץ... כל הכבוד שביטל, ואחת הסיבות, שלא לחקות את מנהגי הרפורמים. החתם סופר נלחם ברפורמים, שהרסו כל חלקה טובה, בברזיל יש קהילות של אשכנזים רפורמים, יש שם התבוללות נוראה, וגם באמריקה יש מאות אלפי רפורמים, באים לבית הכנסת עם מכונית בשבת, ויושב הבעל ליד אשתו עם עוגב. ברחוב קינג ג'ורג' ליד בית כנסת הגדול יש בית כנסת של רפורמים, כשהיינו גרים ברחביה היינו עוברים משם ורואים אותם מהחלון יושבים במעורב, עם כינור ועוגב, ושירים כמו קונצרט... וכי זו תפלה?! אסור לחקות את מנהגי הרפורמים, וכל מה שקשור אליהם אנחנו לא עושים.

³ היום קונים מכונית ב-250 או 300 אלף ₪ ולא מברכים שהחיינו, אבל על חולצה שעולה מאתיים ₪ מברכים, כי הגוף נהנה ישירות, וכך המנהג. מי שיברך על רכב לא נעיר לו, הוא נחשב קונה כלים חדשים, אבל המנהג לא כך, אלא קונה חולצה חדשה ומברך עליה שהחיינו, ומכוין על הרכב החדש. בפרט שיש ברכב הוצאות, דלק, תיקונים, ביטוח, ואם הרכב שווה חצי מיליון צריך לקחת גם משכנתא... וגם על בית חדש לא מברכים שהחיינו, כי לוקח משכנתא ומתחייב חובות. ומה נגיד, אם קיבל דירה מהשווער, או שקיבל שתי דירות, אחת בשבילו ואחת להשכיר ולהתפרנס, אשריהם ישראל... המנהג שלא מברך שהחיינו, אלא רק על לבישת חולצה או חליפה חדשה, או כובע חדש, ופוטרו את הדירה או הרכב.

כתב הדרישה, וכן נראית דעת מהר"י בי רב (בתשובה סי' סב). והעיד מרן החיד"א במחזיק ברכה (סי' כב סק"ב) שהמנהג כדעת מרן שלא לברך שהחינו על תפלין חדשות. הביא דבריו בשערי תשובה (סי' סג). וכן כתבו הגאון רבי חיים פלאגי בספרו כף החיים (סי' יא אות ה) ועוד אחרונים.

מנהג מרוקן

יא. כל זה דלא כמו שכתב הגאון רבי יצחק בן ואלדי - מגדולי רבני מרוקן - בשו"ת ויאמר יצחק (בליקוטי דינים לאו"ח דף כ"ז ע"ד אות ג) שהמנהג שהנער שמתחנך במצות תפלין בפעם הראשונה מברך שהחינו. אך המנהג בארץ פשוט שלא מברך שהחינו על תפלין, וכשהגיעו לארץ צריכים לעשות כמנהג המקום, 'קמא קמא בטיל', אם כל אחד יעשה בארץ כמנהגו למי ישאר השלחן ערוך?!... לכן עושים כמו המנהג בארץ ישראל שלא מברכים שהחינו על תפלין חדשים. ואף שדעת המהר"ח אור זרוע שגם בציצית אין לברך שהחינו, ובשו"ת משיב דבר ח"ב (סי' קט) כתב גם כן שאין לברך שהחינו על טלית חדשה, שדוקא בזמנם שהיה תכלת⁸ והיו צריכים לזה הוצאה מרובה, היו מברכים שהחינו, אבל היום אין מברכים, שאין בזה שמחה. מכל מקום אין לחוש בזה לספק ברכות, דאף שדעת רב שרירא גאון שאין מברכים על כלים ובגדים חדשים, כתב הב"ח שהוא יחידה בדבר, ואין חוששין לסברא יחידה בברכות.⁹ ועוד שנוהגים לברך, ובמקום מנהג לא אמרין סב"ל (וראה עוד בב"ח ח"ב תאו"ח סי' יב אות ג, ובמאור ישראל ח"ב ע"מ כד), לסיכום על טלית חדשה¹⁰ מברכים שהחינו מדין בגד חדש, ואילו על תפלין חדשים לא מברכים.

אשר יצר פעם אחר פעם

יב. יש כ"ח דוגמאות שבמקום מנהג לא אומרים סב"ל, עכשיו אמרנו דוגמא אחת לגבי ברכת שהחינו על טלית חדשה, ועוד דוגמא, אדם שאכל משהו מקולקל או שהוא זקן שתש כוחו¹¹, והולך כל חמש דקות לשירותים, בכל פעם שיוצא ונוטל ידיים, מברך אשר יצר, כך כתב הספר יד אהרן אלפנדי (הגה"ט סי' ז), וכך פסק מהר"ם בן חביב בשו"ת קול גדול (א' סי' פט-צג, ובדפוס החדש סי' ג). אמנם בשו"ת הלכות קטנות ח"א (סי' יב) - לרבי יעקב חגיז לפני כ-350 שנה - כתב, שהדבר דומה לחולה שאין לו להודות ולברך הגומל עד שיתרפא, ואז יברך ברכה אחת ודיו. וגם שנצרך כמה פעמים לבית הכסא, רק אחר שיגמור הכל יברך. אבל קשה לאמוד דבר כזה. ומכל מקום כתב החיד"א בברכי יוסף (סי' י סק"ב) ובקשר גדול (סי' ה אות ג), שהשותה תרופה משלשלת ויצטרך לנקבו פעמים אחדות תוך זמן לא רב, המנהג פשוט לברך אשר יצר בכל פעם שיעשה צרכיו. ובמקום מנהג לא אמרין סב"ל.

אשר יצר כמה פעמים ברצף

יג. מי שיצא לשירותים כמה פעמים, ושכח לברך בפעמים הקודמות, בבית יוסף (סימן ז) כתב בשם מהר"י אבוהב בשם הארחות חיים (הלכות נטילת ידיים סי' יב) בשם גאון, שיברך כנגד כל הפעמים. וכך פסק בשלחן ערוך (סעיף ג). אבל כמעט

⁸ במדרש (סדר עולם רבה פרק ז, ספרי וזאת הברכה פרק שנה) מובאר שהיום התכלת נגנז, עד שיבוא משיח צדקנו, ואליהו הנביא יגלה לנו היכן נמצא. הרבה העירו על האדמו"ר מרוז'ין שטען שמצא את חילזון התכלת, מה יעשה עם המדרש שהיום אין תכלת, ופלפלו בזה, והארכנו בזה בספרים (ילקוט יוסף הל' ציצית סימן ט סעי' ב, שו"ת הראשון לציון ח"א או"ח סי' א). יש לנהוג כמו שנהגו גדולי הדור שלנו, שלא לבשו תכלת, ומהם הרב עזרא עטיה, הרב אלישיב, הרב אורבך, הרב ואזנר, הרב בן ציון אבא שאול, מרן זצ"ל, הסטייפלר, הגרי"ז ועוד, שכבר אז טען האדמו"ר מרוז'ין שמצא את התכלת, ולא חשו לדבריו. יש בעלי תשובה שמתלהבים וקונים טלית עם ציציות תכלת, אמנם אין בזה איסור, אבל אדם צריך להרגיל את עצמו לנהוג כמו גדולי הדור.

⁹ אמנם לא מברכים על גרביים ובגדי זיעה, זה מובן, אבל בחולצה חדשה הוא שמח ויכול לברך, והוא הדין לחליפה חדשה וכובע חדש. מרן היה מחנך אותנו כשהיינו קטנים, והיו קונים בגדים חדשים, לא היו קונים הרבה, בדרך כלל הבגדים עוברים מהבן הגדול לשני ולשלישי... שהיתה עניוה, וכשהיה בגד חדש מרן היה אומר: בירכת שהחינו? תברך!

¹⁰ יש אנשים שנוהגים דבר טוב, שקונים לכל ראש השנה טלית חדשה, למה שתהיה טלית מלוכלכת עם שחור, זה ביזיון המצוה, אדם מוציא כל מיני כספים, שיקנה טלית, ועדיף לקנות טלית לבנה בלי פסים שחורים, על פי הקבלה "כולו הפך לבן טהור הוא"... ומי שיש לו כבר עם פסים לא צריך לקנות עוד אחת. הייתי בכמה חתונות וראיתי שאבי הכלה קנה לחתן טלית עם פסים שחורים, אמרתי לו: למה קנית לו עם פסים שחורים, הוא ספרדי, קוראים לו אלמליח, בוחבוט, לא

כל האחרונים חלקו על מרן, בילקוט יוסף (סי' י"א) הבאנו למעלה מ-30 אחרונים, ומהם הב"ח (שם), המגן אברהם (סק"א), החיד"א (ברכי" סק"ג), שכתבו שיברך פעם אחת ויפטור הכל, כי מכיון שזה אותו מטבע ברכה, חוזר על כל הפעמים. ולכאורה איך אפשר לחלוק על ראשון, הרי מרן כתב בהקדמתו לבית יוסף שלא בא לחלוק על ראשונים, כי קצר מצע שכלנו להבין דבריהם קל וחומר להכריע בינותם, ואם כן למה האחרונים פסקו נגד גאון? אלא יש כלל שכתבו מרן הבית יוסף (חושן משפט סימן קפג) ומהר"י בן לב (ח"ג סימן מא), החקרי לב (תחו"מ סימן עה"ד הובר מין דין) ועוד - הובא בעין יצחק (ח"א ע"מ טג) - שכל דבר שכתב ראשון יחידי והוא תמוה, ושאר הראשונים המפורסמים שאנו הולכים בעקבותיהם לא כתבו דין זה, יש לתלות שחלקו עליו. ולכן עושים בזה נגד מרן, ושכנראה אותו ראשון יחידי ומשמע שאשר הראשונים לא הסכימו עמו.

סוף זמן אשר יצר

יד. מי שהתעכב ולא בירך אשר יצר, כתב מהר"ח אור זרוע (בתשו"ת סימן קא) שיכול לברך כל היום, וכן משמע מדברי הלבוש (סימן ד סעיף א), וכן כתב הגאון רבי אליהו ישראל בכסא אליהו (סימן ז סק"א). החיד"א (בברכי" סימן ז סק"ג) והחסד לאלפים (סימן ו אות ג) והבן איש חי (פרשת ויצא אות יב) כתבו לברך עד חצי שעה, וכך כתב באור לציון (ח"ב ע"מ כו אות יט). אבל מרן ביביע אומר חלק ח' (תאו"ח סי' כב אות ב) וחלק ט' (תאו"ח סי' ג אות א, סי' קת אות יז) וביחוד דעת (ח"ד סימן ה), כתב על פי דברי הנימוקי יוסף או הריטב"א (פסחים נו), שאם שכח יכול לברך עד שיעור פרסה - 4 מילין, וכל מיל 18 דקות - שעה וחומש. וכן כתבנו בילקוט יוסף (סי' ו סעיף ד).¹²

חיוב סומא בציצית

טו. עוד דוגמא שבמקום מנהג לא אמרין סב"ל, יש מחלוקת לגבי סומא - עיוור, האם יברך על טלית "אשר קידשנו במצוותיו וציוונו להתעטף בציצית", או על טלית קטן שיש בה שיעור והכל בסדר "על מצות ציצית", או לא. בתורה (במדבר טו, לט) נאמר "וראיתם אותה", וסומא אינו בכלל ראייה, אבל הגמרא (שבת כז: ובה"מ יח: מנחות מג.) למדה פרט לכסות לילה, כלומר שדוקא בגד של יום חייב בציצית, אבל פיג'מה היא כסות לילה ואף שיש לה ארבעה כנפות פטורה מציצית. והמשיכה הגמרא שהפסוק "אשר תכסה בה" (דברים יב, כב) בא לרבות את הסומא. ומכל מקום הראשונים חולקים בפירוש הסוגיא, ולדעת רש"י והרא"ש (הל' תפלין סי' טז) סומא פטור מציצית, ולא יכול לברך "וציוונו". אך הרמב"ם (פ"ג מהל' ציצית ה"ז) פסק שסומא חייב בציצית, דאף שאינו רואה אחרים רואים אותו, כלומר שהם מכוונים אותו, ונמצא שהוא בכלל ראייה. וכן פסקו הטור והשלחן ערוך (סי' יז ס"א). וכן כתב הרדב"ן (ח"ד סי' נט) - בן דורו של מרן. ובשו"ת ה"לק"ט (ח"ב סי' לח) כתב שלכולי עלמא סומא חייב בציצית מדרבנן. וכתבו האחרונים שפשוט שגם יכול לברך על הציצית.

דברי הרב פעלים

טז. וכן כתב הרב פעלים (ח"ב תאו"ח סי' ז) שאין לחוש לסב"ל, כיון שכל הפוסקים ראשונים ואחרונים פסקו שסומא¹³ חייב בציצית, וסברת הפוסקים לא הובאה

שליוגור... אחרי החתונה תקנה לו עוד אחת... הוצאתי ממנו עוד אחת לנדוניה...

שתהיה לחתן גם טלית לבנה.
11 פעם הייתי באיזה עצרת, והיה שם רב גדול אחד, שהביאו לו מים, אמרתי לו, בכבוד, הרב יטעם. אמר לי בשקט, אם אטעם אצטרך כל חמש דקות לצאת לשירותים.

12 מרן סיפר לי שהראה לחכם בן ציון את דברי הריטב"א, ואמר לו שלא נדפס בימיהם של החיד"א והבן איש חי ולא ראו אותו, ובהגלות נגלות דבריו שהוא אחד הראשונים, אפשר לברך עד שיעור פרסה. ובפרט בצירוף סברת מהר"ח אור זרוע ועוד שיכול לברך אפילו אחר כך. אך עורכי הספר אור לציון כתבו לברך אשר יצר עד חצי שעה, דלא כהריטב"א שהוא ראשון.

13 השבוע קיבלתי מכתב ממישהו, שיש רופא שיניים ערבי בן 28 שקוראים לו "עובדיה", ושאל אותנו, למה קוראים לך כך? אמר: שב ואסביר לך. לפני 24 שנים הוא התחיל להתעוור, הלכו לרופאים ואמרו לו, זו בעיה קשה. לקחו אותו לאמריקה, עשו לו צילומים, ואמרו: הוא הולך ומתעוור ועוד כמה חודשים יתעוור לגמרי, שינצל את הזמן שנשאר... חזר לכפר כולו בוכה, וגם אביו שהיה המוכתר של הכפר בוכה. היה להם שכן ערבי שעבד במכולת ליד הבית של מרן, לא המחבל... והוא הכיר את מרן ואמר לשכנו: תשמע, יש בהר נוף רב גדול של היהודים, תלך אליו ותבקש ממנו ברכה. האבא המוכתר מהכפר בא עם הילד הקטן בן הארבע, וביקש ברכה. מרן היה באמצע לימודו ואמר לו: חכה. כשגמר ללמוד אמר לו: לכו תעשו בדיקות. הלכו לעשות בדיקות, וראו שכל המחלה עברה, ועד היום הוא רואה. לכן עשה שינוי השם, אולי עלה לתורה... וקראו לו

כלל בשלחן ערוך, וכך המנהג הפשוט שסומא מברך¹⁴, וזה כלל גדול בדיני ברכות, שבדבר שיש בו מנהג ברור ופשוט לא אמרינן ספק ברכות להקל. בפרט על פי דברי התבואות שור (סימן ט"ז ס"ק י"ז, ו), שיש ענין להיכנס לספק ברכה שאינה צריכה, כדי לקיים מצוה בהידור עם הברכה, וכדאי להשתמש בסברתו במקום מנהג. ולכן לגבי הדלקת נר חנוכה בשעה מאוחרת לא ידליק נר בלי ברכה שזה כמו נר נשמה... אלא ידליק עם ברכה. הרב פעלים הביא עוד, שרבי חיים פלאגי (לב חיים ס"ק ק) כתב שסומא לא יברך על ציצית משום סב"ל, והעיר עליו שהוא עצמו בספרו מועד לכל חי (סימן יאות מח) כתב, שבמקום שיש מנהג לא אמרינן ספק ברכות להקל.¹⁵

המלך הקדוש והמלך המשפט

יז. הרב פעלים שם הביא לדוגמא את הדין לגבי מי שטעה בעשרת ימי תשובה ואמר "האל הקדוש" ולא "המלך הקדוש", שחוזר כפסק השלחן ערוך (סימן תקפב סעיף א), ולא חוששים לראבי"ה ועוד ראשונים - הביאם בספר זכור לאברהם (ח"א מע"ר דף קנה ע"ב) - הסוברים שאינו חוזר, כי המנהג לחזור, ובמקום מנהג לא חוששים לסב"ל. אמנם לגבי "המלך המשפט" טען רבינו יוסף חיים הבן איש חי (פרשת נצבים אות יט) שאין מנהג לחזור, ולכן לא חוזר משום סב"ל, אבל זה לא פשוט, כשהבן איש חי אמר את ההלכה הזו, עמד הרב הראשי של בגדד רבי אברהם הלל - סבא אלתר של הרב יעקב הלל - ואמר בפניו: כבוד הרב, המנהג שחוזר כדעת מרן (הובא בבי"א ח"ב הא"ח סימן ח אות יח, וביו"ד ח"א ס"ז נ, ובהל"ע ח"ב פר' נצבים אות יב, ובחו"ע ימ"ג עמ' קצ"ו). וכמה אחרונים העידו שכך המנהג¹⁶. אי"ה לקראת ראש השנה נרחיב.

תפלין של רש"י ור"ת

יח. עוד דוגמא, אנחנו מברכים על תפלין של רש"י, אבל אף אחד לא מברך על תפלין של רבינו תם, פעם היה מקרה אצל מרן זצ"ל שהחליפו לו את התפלין ובטעות בירך על של רבינו תם, ואחר כך אמרו לו שהטעו אותו, והרב החליף לתפלין של רש"י, והיה בצער כל היום, איך בירכתי ספק ברכה לבטלה, לא נרגע. ולכאורה מדוע מברכים על תפלין של רש"י ולא חוששים לסב"ל, הרי לרבינו תם¹⁷ התפלין של רש"י פסולות, ואם כן נניח גם של רש"י וגם של ר"ת בלי ברכה. אלא שמנהג העולם להניח תפלין של רש"י, וכמו שכתב בשלחן ערוך (סימן לד סעיף א), ורק כחומר מחמירים כמו רבינו תם, ולכן לא חיישינן לסב"ל.

כללו של הרדב"ז

יט. הרדב"ז (סימן רכט, תרסה ועוד) הביא ראייה לכללו שכל שהמחלוקת במצוה והברכה נגררת, לא חוששים לסב"ל, מכך שמברכים על תפלין של רש"י, אבל אנחנו לא צריכים להגיע לדבר הזה, ומספיק לומר שיש מנהג, ובמקום מנהג לא אמרינן סב"ל. כי יש כמה ראיות מהשלחן ערוך וגם מדברי הרמ"א שאין הלכה כדברי הרדב"ז (ראה השיעור השבועי תפ"ד פרשת עקב), וכתב החיד"א בספרו לדוד אמת (קונטרס אחרון סימן כא), שרק אם מרן פסק להכשיר את המצוה הולכים כמו הרדב"ז (ראה עוד השיעור השבועי שם פרשת ראה).

המעביר חבלי שינה

כ. עוד דוגמא, לגבי ברכות שהחר למי שלא נתחייב בהן, למשל מי שעשה 'משמר'¹⁸, קרה לו מקרה שהיה באמצע תשובה ולא יכל להפסיק, ונגרר

"עונדיה" על שם מרן. הרב ריחם עליו, לא גרע מצער בעלי חיים, ואמרו לי שאותו רופא שניינים אוהב ישראל, עושה בזול, כל מי שצריך ילך אליי...

¹⁴ יש היום בית חינוך לעיוורים, ולצערנו הרב יש שם הרבה עיוורים, הרבה מהם דתיים יראי שמים, ושואלים האם לברך על ציצית, להלכה יכולים לברך, שבמקום מנהג לא אומרים סב"ל. ביקשו ממני לעשות את הילקוט יוסף בכתב ברי"ל, ואכן עשו את כל הסט, והביאו לי דוגמא שני כריכים, אני לא יודע לקרוא כתב זה, הוא עשוי מנקודות, והעיוורים ממששים ולומדים את ההלכות, עשו רק את ההלכות למעלה ולא את המקורות, אין לדבר סוף... והם לומדים תורה, שכן הם חייבים בכל המצוות מדרבנן.

¹⁵ יש מי שכתב שסומא יברך על ציצית כי המחלוקת במצוה אם חייב מציצית או לא, ואגב הברכה נגררת, ובאנו לכללו של הרדב"ז (סימן רכט, תרסה ועוד) שבאופן זה לא אומרים סב"ל. אבל במחילה הוא לא צודק, כי כל מה שדיבר הרדב"ז הוא כשיש חזקת חיוב, מה שאין כן במקרה שלנו, שהיחוס הוא בעצם החיוב אם סומא חייב בציצית או לא, ולא שייך לומר בזה את כללו של הרדב"ז.

¹⁶ יש רב אחד בירושלים, שבכל דבר שרואה מי שחולק על מרן, מיד פוסק כמותו, לא מובן הקו שלו... והוא מביא להלכה את דברי הבן איש חי הללו, למרות שמרן זצ"ל השיב עליהם באורך.

להישאר ער כל הלילה, איך יברך "המעביר חבלי שינה מעיני", הרי הוא לא ישן? באמת מרן השלחן ערוך (סימן מז סעיף ח) חשש לדברי הרמב"ם (פ"ז מהלכות תפלה הלכה ח, ט) שלא מברכים ברכות אלו בשם ומלכות אלא אם כן נתחייב בהן, ולכן מי שגר במושב ושמוע את התרנגול עושה 'קוקוריקו', יברך "הנותן לשכוי בינה", אבל מי שגר בעיר ולא שמע תרנגול לא יברך. ואולם אנחנו מברכים למרות שלא שומעים קול תרנגול, כי המנהג לברך על מנהגו של עולם, כמו שכתבו הגאונים (הובאו בארחות חיים דין מאה ברכות אות ה, וברשב"ץ ח"ב ס"ב קפג, ובס' המכתם ברכות ס"ג, הר"ן (פסחים י:). בשם הרמב"ן, הרא"ש (פ"ח דיומא ס"א א) ועוד. ולכן גם הישן יברך "פוקח עוורים", וכן "המעביר חבלי שינה".

ברכות התורה

כא. דוגמא נוספת לגבי ברכות התורה, מי שהיה ער כל הלילה כגון בשבועות ובהושענא רבה, האם בבוקר יברך ברכות התורה או לא? נחלקו בזה הפוסקים מערכה לקראת מערכה, שהרי מרן השלחן ערוך (סימן מז סעיף יב) כתב: אף אם למד בלילה, הלילה הולך אחר היום שעבר, ואינו צריך לחזור ולברך כל זמן שלא ישן. ע"כ. ופירש המגן אברהם (שם ס"ק יב, ור"ס תצד), שאם לא ישן בלילה אינו מברך בבוקר. אולם האחרונים פירשו את דברי מרן אחרת, שבמשך הלילה אם ישן שינת קבע, אפילו התעורר בעוד לילה, צריך לברך, אבל אין הכי נמי, אף אם לא ישן כלל, צריך לברך בעמוד השחר, כי התחלף היום. וכן כתב החיד"א בברכי יוסף (סי' מז ס"ק יב). וכן כתבו האליהו רבה (סי' מז ס"ק יט), מהר"ם בן חביב (בשו"ת קול גדול סי' מב), רבי יהודה עייאש בספר מטה יהודה (סימן מז), רבי חיים פלאגי (מועד לכל חי סי' ח אות כו, כף החיים סי' ט אות ב), וכן דעת הרש"ש (בנהר שלום ד"כ ע"ב). וכן הוא על פי דברי רבינו האר"י (שער הכוונות דף א). והמנהג פשוט לברך, ולכן לא חוששים לספק ברכות, וכמו שכתבו בזכרונות אליהו (עמ' ס"א) לרבי אליהו מני ידידו של הבן איש חי, ובבן איש חי (פר' וזאת הברכה או"ג). וכן כתב בשו"ת ברכת חיים (סי' ב). וכן כתב הגאון הרב אפשטיין בספר ערוך השלחן (סי' מז ס"ק כו), שכן המנהג הפשוט ואין לשנות. וכתב כן אף שהיה אשכנזי, ורוב האשכנזים לא נוהגים לברך, כמו שכתב המשנה ברורה (סי' מז ס"ק כח), ומביאים מישהו שישן בלילה שיוציא אותם ידי חובה.

ירק חי בסוף הסעודה

כב. עוד דוגמא לגבי ברכה על ירקות חיים בסוף הסעודה, שכתב בשו"ת בית דוד (או"ח סי' פה), שירקות שאמרו שאינם טעונים ברכה לפניהם, היינו דוקא ירקות מבושלים, או כבושים, שעשויים לגרור תאות המאכל, ונחשבים כבאים מחמת הסעודה, אבל ירקות חיים כגון חזרת מלפפון וקישואים וכיוצא בזה, דינם כפירות שיש לברך עליהם ברכה שלפניהם. החיד"א בברכי יוסף (סי' קעטו סק"א) הביא להלכה דברי הבית דוד, וכתב, שאף שהבית דוד בסוף דברי העיר מדברי מהר"ל שמוכח שגם קישואים חיים דינם כדברים הבאים מחמת הסעודה שאין לברך עליהם (וכן נראה בתוס' פסחים קטו. ב"ה והדר איל), מכל מקום המנהג פשוט בגלילותינו לברך על החזרת ומלפפון וקישואים בסעודה. ולכן אפילו אכל מירקות אלו כשהם מבושלים, כשמביאים אותם אחר כך במקום פירות, כשהם חיים, יש לברך עליהם, שפנים חדשות באו לכאן. ובמקום מנהג לא אמרינן סב"ל.

אפשר להאריך הרבה בכל דוגמא, אני אומר בקיצור, ספרתם כמה דוגמאות? בעלון השבועי נספור... ואי"ה בשבוע הבא נמשיך עוד.

¹⁷ רבינו תם לא יחיד, יש כמה ראשונים כמותו, וגם יש תפלין שמצאו במצדה מתקופות יותר קדומות, והם כמו של רבינו תם. לפי רבינו תם מי שמניח תפלין של רש"י הוא 'קרקפתא דלא מנח תפלין' (ר"ה יז). לכן מרן זצ"ל החזיר הרבה שכל אחד יחמיר ויקנה תפלין של ר"ת, אפילו מכספי מעשר כספים, בין לספרדים שזה רק מנהג כמו שכתב בית דינו של שלמה (וי"ד סי' א) ובין לאשכנזים, ויקיים את המצוה. לפני ששים ושבעים שנה, מי בציבור הספרדי היה מניח תפלין דר"ת, היו כמה עיראקים זקנים שהיו מניחים שתי תפלין של רש"י ור"ת ביחד, אבל רוב הציבור הספרדי לא היו מניחים. יש כאלו במרוקו שלא הניחו ואחר שבאו לארץ מתעקשים שלא להניח, וטוענים שכך מנהג מרוקו... אבל למה לא להחמיר, זו חומרא טובה, מה יש, לא צריך לגור בבני ברק בשביל להחמיר...

¹⁸ לא טוב להתמיד במשמרים, זה לא בריא. יש כאלה שעושים משמר לביל ששי, ולמחרת כל היום ישנים, בשביל מה, אדם ישן בשעה אחת או שתיים, ויקום בבוקר, וכך יוכל ביום שיש ללמוד 10 שעות היטב... היינו הרבה שנים עם מרן ואני לא זוכר מעולם שעשה משמרים, גם לא לביל שבת.